

Ellebodius poetikájának kritikai kiadása

Szakmai zárójelentés az OTKA K 76329 azonosító számú pályázatáról

Nicasius Ellebodiust, a flamand humanistát (Cassel 1535 –Pozsony 1577) a reneszánsz poetikákat áttekintő Bernard Weinberg (1961) és Arisztotelész *Poeticájának* oxfordi kiadója, Rudolf Kassel (1962, 1965) perelte vissza a feledésből. A magyar humanizmussal való kapcsolatának feltárása Klaniczay Tibor (1971, 1973, 1985) érdeme. Az ő és Dieter Wagner (1973) kutatásai nyomán tárult fel, hogy Ellebodius bő évtizedet élt Magyarországon, közelebbről Pozsonyban, a helybeli és a bécsi humanisták vonzáskörében, állandó levelező kapcsolatban az európai tudományos elittel. A magyar fővárosban töltött időszakra esik a maga *Poetica* értelmezésének-magyarozatának megalkotása, mely arisztotelészi mű minden humanista számára a legnagyobb tudományos kihívást jelentette. A padovai arisztotelianizmus szellemében készült parafrázist mind a tartalmi, mind a formai megoldások kora irodalomelméleti és filológiai gondolkodásának csúcsteljesítményei közé emelik. Korai, váratlan halála miatt azonban kéziratosa műve nem válhatott az irodalmi kánon részévé. Újrafelfedezésnek is bátran tekinthető kiadása lehetővé teszi, hogy Ellebodius legfontosabb műve hozzáférhetővé váljék a kutatás számára, és így elfoglalja méltó helyét Arisztotelész *Poeticájának* legjobb 16. századi értelmezői, Robortello, Vettori, Riccoboni sorában.

A filológusért Rudolf Kassel, az arisztotelészi *Poetica* legutóbbi kritikai kiadásának szerzője tette a legtöbbet, aki előbb önálló cikkben méltatta emendációit, majd szövegkritikai jegyzeteiben hatszor hivatkozik Ellebodiusra, négyszer Robortellóra, tizenháromszor Vettorira, hatszor Maggira, háromszor Ellebodius filológus-mesterére a chiosi Sophianosra, az előszóban pedig külön megemlékezik mindkettőjükéről. Dieter Wagner pedig példás körültekintéssel vette számba Ellebodius kéziratban maradt életművét.

Ilyen előzmények után Klaniczay Tibor kezdeményezte – és egy ideig irányította is Ellebodius *Poetica*-parafrázisának és levelezésének kiadását. Halálával azonban mindkét program hosszú időre félbeszakadt. A folytatás lehetőségét a *Poetica*-parafrázist illetően az OTKA pályázat teremtette meg. Mindenekelőtt feltérképeztük a kutatás eddigi eredményeit, körvonalaztuk a hátralévő feladatokat és feltártuk a kéziratok keletkezéstörténetét. A milánói Biblioteca Ambrosianában nyolc kézirat őrzi Ellebodius parafrázisát, egy közülük nyomdakész másolat, a többi nem hozza a teljes művet: részben az alkotómunka korábbi szakaszából származnak. A *Poetica* kéziratgyűjtésén kívül fennmaradt az ekkor Pozsonyban élő szerző és egykori padovai humanista társai (kiadásra váró) főként filológiai tárgyú levelezése, amely felbecsülhetetlen adatokat szolgáltatott többek között a *Poetica*-parafrázis keletkezéstörténetéhez is. A *Poetica*-problémákról beszámoló leveleket is felhasználva a kéziratok datálásához megállapítást nyert, hogy a szövegproblémákat (*dubium*) exponáló levelek a parafrázeálás első szakaszához (1571-1572) köthetők. Ellebodius ekkor még a tervezett annotációk (*Notae*) írására is kísérletet tett, azonban hamarosan belátja, hogy könyvei hiányában el kell halasztania ezt a tervét. A parafrázeálás első szakaszát reprezentáló kéziratot az első öt caputhoz tartozó szerény terjedelmű annotációval Appendixben közöltük. Jelentősége kettős: egyrészt az alkotás kezdeti fázisát mutatja, szövegértelmezésre vonatkozó, a padovaiaknak szóló

széljegyzetekkel, másrészt szinkronban olvasható (a kiadásra váró) olaszul folyó, filologizáló levelezés megfelelő részeivel.

Könyvei megérkezéséig (1574. november) csak a parafrázis "finomításával" számolhatunk, ami főként stilizálást, részletesebb megfogalmazást, apróbb adatok beillesztését és egyes szövegproblémák megoldását jelenti.

Legkorábban 1576-ra tehető, hogy újra rendszeresen a *Poeticán* dolgozik. Ekkor készülnek az annotációk és a dedikációs levél. A Paraphrasis 91 helyéhez készít jegyzeteket. Olyan kiegészítő tudnivalók ezek, melyek már megbontották volna a *Paraphrasis* eszme-futtatásának folyamatosságát. Ezekben imponáló gazdagságban közöl tárgyi vonatkozású görög és latin forrásokat, szövegjavítási javaslatokat, szövegvariánsokat, olvasatokat. Ugyancsak a *Nota*éből adatolható, hogy milyen kéziratokat és nyomtatott kiadásokat használt az értelmezésekhez.

A dedikációs levél nem a megszokott, a patrónusnak szóló humanista hízelgés: a fordítás, fordíthatóság kérdéseiről értekeznek. A három felvázolt lehetőség közül (fordítás, kommentált fordítás, parafrazeálás) a *Poetica* esetében a parafrázist tartja megfelelőnek. Ennek egyik oka a tárgyalt téma nehezen átlátható, nehezen értelmezhető volta. A másik ok általánosabb: az antik szövegek hagyományozódásának siralmas állapota, az elpusztult vagy nehezen hozzáférhető kéziratok, a hibáktól hemzsegő másolatok.

Levelezésében csak halála előtt pár héttel van adat arra, hogy *Poeticájának* kiadót keresne. Legkedvesebb barátjának nevezett földijétől, Hugo Blotiuától, a bécsi Bibliotheca Palatina prefektusától csak ekkor érdeklődik görögül szépen nyomtató officina iránt.

A kritikai apparátus elkészítéséhez elvégeztük a kéziratok kollacionálását. Hatalmas feladatot jelentett már mennyiségük miatt is a görög és latin vendégszövegek azonosítása és szövegekritikája. Szövegállapotukat megőriztük, a mértékadó kiadásoktól való eltérésüket a kritikai apparátus hozza.

Ami a szövegközlési elveket illeti, a kéziratok átírásánál Ellebodus szándékának minél teljesebb megvalósulását tartottuk szem előtt, a könnyebb tájékozódás kedvéért azonban a parafrázis tagolatlan szövegébe bejelöltük a caputokat. A Bekker számok jelölését azonban parafrazeált szöveg már nem tette lehetővé, és nem csak a latin és a görög eltérő nyelvszemlélete vagy a stilizálás miatt, hanem Ellebodus szuverén szövegkezelése okán is, akinek parafrazeálási készsége jól érzékelhető a katharsis részletes elemzésének beillesztésében vagy a caputokon belül a gondolatmenet módosításában, mely egészen az arisztotelészi *Poetica* szerkezetének újragondolásáig, vagyis caput-cseréig terjed. A latin betűs címeket nagy kezdőbetűvel írtuk. Megtartottuk Ellebodus jegyzetelésének azt a sajátosságát, hogy az annotálni kívánt locus kezdetéhez helyezi a jegyzetszámot, maguk a jegyzetszövegek (*Notae*) pedig végjegyzet formájában külön egységet képeznek a *Paraphrasis* rész után. Lehetőség szerint megtartottuk az egyes kéziratok következetesen végigvitt sajátosságait, így az Appendixben minden mondatnál a nagybetűs kezdetet. A nyomdakész kéziratban, amely Ellebodus szövegrendezését vizuálisan megjeleníti, a nagybetűs mondatkezdés egyben új gondolati egység kezdetét jelzi, ezen belül az egyes mondatok lezárását pusztán pont jelöli, utána a szöveg kisbetűvel folytatódik. Ezt a sajátosságot megőriztük, a mondaton belül azonban a központosítás modernizált: az indokolatlanul gyakori kettőspont (és pontosvessző) helyett vessző áll.

A kritikai kiadásban részletes bevezető tanulmány, bibliográfia és több, mintegy ötven oldalnyi index segíti az eligazodást. A kötet a Typotex kiadónál az *Értekezések a magyarországi latinság köréből* sorozatban jelent meg.